

Memorii amânate. Confirmări, completări și alte repere orientative

GEO ȘERBAN

Când, subit, ieșea pentru totdeauna din arena literară, la 15 octombrie 1991, Petre Solomon lăsa pe masa de scris un stufos dosar în lucru, cu materiale menite să slujească unei reconstituiri a traseului propriu urmat de-a lungul activității prolifică de poet, traducător și exeget, intens preocupat să descifreze „secretele” creației, ale altora și, implicit, ale sale. Ar mai fi avut ceva răgaz până să împlinească 70 de ani, dar considera, probabil, sosit momentul privirii retrospective și găsea precaut să tragă singur la suprafață firele trecutului, cât timp păstra relativ proaspete faptele depozitate în memorie și le putea corela suplu cu scripte sau imagini de arhivă. De altminteri, tentația lui Petre Solomon de a explora zona amintirilor dăduse roade apreciabile în evocarea anterioară a împrejurărilor legate de prietenia notorie cu Paul Celan, într-o carte cu multă substanță autobiografică, apărută la Editura „Kriterion” în 1987. Devenea limpede, de pe atunci, preocuparea de a supune examenului sistematic experiența acumulată, în vederea realizării unui tablou al formării personalității, din care să nu lipsească sondajul „rădăcinilor” identitare și nici interferențele specifice cu aspirațiile generației. Potențialul memorialist se simțea în puteri, n-avea motive să accelereze ducerea proiectului la capăt, mai ales că ezita între prioritățile scrupulosului documentar și o posibilă recompunere romanescă, tot atât de autentică, dar mai expresivă, poate, prin inserții narative, portretistice și un suflu ficțional cu putere sporită de generalizare. Imprevizibila criză cardiacă fatală a curmat prematur elaborarea, încăt a rămas în grija succesorilor, soția și fiul, pe măsură ce durerea pierderii se va fi atenuat, să ia la mână textele, mai mult sau mai puțin definitivitate, și să le dea destinația urmărită de autorul lor. Practic, răspunderea ordonării vrafurilor de file amorfice și-a luat-o Yvonne Hasan, artist plastic dar și om de condei (autoare a unei masive investigații dedicate lui Paul Klee), obișnuită (în postura creatoarei de tapiserii complicate) cu structuri articulate pe mai multe nivele, perfect coerente în ciuda componentelor aparent eterogene. Cum explică, a avut la îndemână numai primele două capitole redactate integral, suficiente ca bază de pornire într-o operație de recompunere a edificiului din frânturi de însemnări, note fugare cu caracter de jurnal intim, corespondență primită sau expediată, toate de un real folos spre a da suport cronologic unor spații existențiale, etapelor de viață ce așteptau, abia, să fie consistent umplute de mărturiile lui Petre Solomon. Astfel se și explică titlul volumului înfățișat postum, ca un mozaic de pagini, oarecum indecis, proiecție suspendată la orizont, tributară bobului de speranță din formularea la modul optativ: „Am să povestesc cândva aceste zile”.

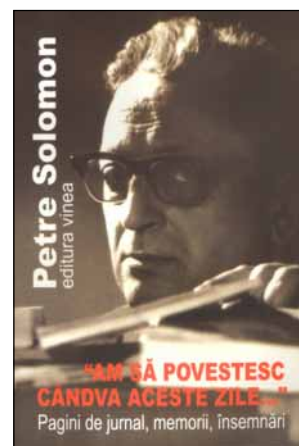
*

Hazardul depășit

N-a fost deloc ușoară sarcina celei ce a alcătuit ediția, trebuind din capul locului să depășească reticențe afișate chiar de autorul în cauză: „Mă apucă amețea și mă cuprinde un fel de lehamite ori de câte ori pătrund în haosul pe care am reușit să-l clădesc din hârtie, în imediata mea apropiere. Dosare dolofane, pline de mărunțșurile cărora le-am acordat importanță în diverse momente ale vieții, se învecinează cu maldăre de ziare vechi, pline și ele de nisipul mărunț al unor evenimente cândva epocale. Cum să alegi din noianul acesta de hârtie înegrită, lucrurile care pot rezista timpului (de aci înainte, căci până acum nu au făcut decât să supraviețuiască, datorită hazardului)? Ce formă să dai vrașteii adunate în urma ta? ...În toate aceste hârtii se ascunde un personaj care îmi poartă numele, dar care mă intrigă în multe privințe. Nu voi încerca să fiu clement sau complezent cu el”. Ferindu-se de iluzii, analistul a purces cu minte, ab ovo, adică din momentul căsătoriei părinților, cu date culese despre bunici și multipli urmași ai acestora. Încrângăturile familiei sunt meticolos etalate, într-un amestec pitoresc de informații culese din acte oficiale și secvențe de viață trăită cotidian într-un mediu evreiesc bine stratificat, cu băfșoși și prăpădiții lui, cu aventurieri dar și inși împliniți în cariere lucrative, prin străinătăți ca și în perimetre autohtone cu veche patină (surprinzător întrețesute cu destine literare, cum ar fi strada Antim, frecventată de Maria Banuș, copilă, apoi de Sebastian, chiar de Urmuș și ai lui, mai înainte). Dacă vine vorba de străzi, li s-ar putea atribui un rol premonitor; viitorul scriitor a încercat, cândva, emoții de neuitat într-o casă a familiei pe strada Muzelor iar la vârsta intrării în școala primară, locuia pe strada Olimpului. Avea să-l ciupească virusul poeziei, aproape pe nevăgăte de seamă, timpuriu. Fondul prielnic i l-a asigurat o sensibilitate precoce, care dubla curiozitatea ochilor avid deschiși spre lume. Dacă nu i-a prea fost dat să umble cu capul prin nori, este pentru că adversități de tot soiul l-au luat repede în primire iar o încercare capitală îl va învăța că nu-i de glumit cu viața. A pierdut, în pragul adolescenței și în condiții dubioase, niciodată elucidate, un frate deosebit de înzestrat, adevărat model de studiu, un erudit în felul său, poliglot, capabil de speculație filosofică originală, afirmată încă din studenție și apreciată de dascăli prestigioși. Capitolul dedicat răposatului poartă amprenta unei fervori din care putem deduce că durerea pricinuită s-a cerut compensată nu altfel decât prin similar devotament pentru carte, pentru efortul intelectual și rafinarea antenelor de comunicare în contact cu semenii. Paradoxal, pe cât îi semăna la fire dispărutului, pe atât se vroia diferit, îndeosebi sub raportul aplecării mai atente asupra iudaismului, tocmai fiindcă fratele îi întorsese spatele. Intervenea,

în plus, conjunctura din ce în ce mai încărcată de furibund antisemitism. De aici, hotărârea părintească de a îndruma pașii feciorului mezin pe filiera instituțiilor de învățământ organizate de comunitate. Ici, colo s-au publicat mărturii despre atmosfera de la faimosul liceu „Cultura”, însă adevăratul cronicar urma să fie Petre Solomon. Rând pe rând, din paginile câte a apucat să înseleze, se desprind profiluri detașate cu devotament din panoplia corpului didactic: Litman la română, Benedict Kanner la franceză, Emanoil Ungher la latină, pe deasupra și șlefuitor de viziuni onirice, transcrise în versuri hermetice, Faion la matematici, L. Viorescu la desen. Din galeria sortită să înfrunte timpurile fac parte sumedenie de colegi. Cu unii, cronicarul a împărțit orgoliul întâiilor zvăcniri poetice, cu alții a descoperit emoțiile romantice și inițierile (nu fără peripeții...sanitare) în voluptățile amorului. Pe parcurs, se interferează vacanțe petrecute la Bușteni, la vila unei mătuși, ocazie cu care cunoaște pe fratele proprietăreșii, nu altul decât poetul și dramaturgul Al. Dominic, precum și alți literați (Dan Petrașincu, Ieronim Șerbu, însuși Ion Minulescu, la apogeul notorietății), aflați la un așezământ scriitoricesc. E greu de presupus dacă visa măcar la momentul când avea să le devină confrate. Conștiința îi era solicitată de frământări infinite mai stringente. Valul discriminărilor rasiale creștea, în replică mișcarea sionistă desfășura strategii anume în vederea cuceririi tineretului. Se confruntau ideologii, se impuneau adeviziuni, întreaga situație se radicaliza odată cu izbucnirea războiului, preludând cumplite calamități: zilele atroce ale rebeliunii legionare, munca obligatorie în regim de brutalitate

Petre Solomon în căutarea lui însuși

cazonă, avalanșa ațâțării rasiste din presa îmbâcsită de apologia violenței, menită a instaura și justifica teroarea pogromurilor. Condeii memorialistului se mobilizează spre a înregistra pulsul actualității sub forma unui jurnal de tip aparte, împănate cu conștate copioase din „Porunca vremii”, probe de sinistritate, pentru ca nimeni să nu uite vreodată spectacolul imund produs de propagandiștii antisemitismului.

*

Între timp, trecuse bacalaureatul, iar din toamna lui 1941, Petre Solomon era înscris la „Colegiul pentru studenți evrei”, întemeiat de un om de extraordinară tenacitate, profesorul Marcu Onescu. Va frecventa, aici, trei ani cursurile de literatură și filosofie, după un stagiul pasager printre „medicinisti”. În amfiteatru, întâlnea unii foști colegi de la „Cultura”, paralel cu figuri noi, ca și printre cei ce urcau la catedră. În lipsa profesorilor de carieră, unele discipline fuseseră asumate de profesioniști ai literelor, având a-i pune pe tineri în contact nemijlocit cu o substanțială experiență a trăirii actului artistic. Cu deosebire, două personalități, din această categorie, au marcat studenția silitorului auditor, convins că-i este dat să le calce pe urme: F. Aderca, titularul unui curs de estetică, alături de Mihail Sebastian, maestrul al seducătoarelor incursiuni în teritorii unde repere ale poeziei române căpătau proporții prin proiectarea lor în perspectiva fasciolelor de maximă sensibilitate cu izvoare ce urcau ades până la Shakespeare. De fapt, a existat și un al treilea mentor, în persoana lui Villy Marcus, nume mai puțin sonor, dar ale cărui lecții de etică au jucat rolul menturii în cristalizarea de caractere. Nu era puțin lucru să și se vorbească despre onoare, să fii stimulat a medita la demnitatea omului, după ce te întorceai umilit de la „munca obligatorie”. Săltați mult deasupra condiției cotidiene se simțeau și cursanții lui Aderca, invitați cu argumente să aprecieze specificul artistic apt a reflecta libertatea creatorului, derivată din dreptul imprescriptibil al individului de a-și afirma plener resursele de inteligență, nestânjenit de precepte abstracte și nici de norme dogmatice aservite solidarității umane. Departe de a se crampona de propriile convingeri, uneori excesiv „puriste”, esteticianul primea să fie contrazis, încuraja de la catedră polemica de idei, bucuros să descopere, în bănci, preopinții înzestrați, gata de pe atunci să sporească rândurile formatorilor de opinie publică, precum Paul Cornea, Vladimir Colin, Nina Cassian. Grație studentului Petre Solomon avem astăzi mostre de „arta” pusă de Sebastian în alcătuirea lecțiilor sale, riguroase fără pedantism, străbătute de sensibilitatea lui mișcătoare, mereu umbră de o doză de decentă melancolie, a unei conștiințe ultragiante, în dispută cu lumea prin care trecea. Sunt uluitoare asociațiile ce se pot țese între analizele aplicate asupra iubirii exaltate în sonetele lui Shakespeare și traumatizantele raporturi de viață amoroasă filtrate, din propriile raporturi cu femeile, în prozele temporarului profesor.

Studenția - preludiul carierei literare

*

Cu relatarea stagiului studențesc se încheie bilanțul retrospectiv plănuț de Petre Solomon, atât cât a apucat să selecteze și să definitiveze din maldărele pregătitoare de note. Volumul recent mai cuprinde un capitol, asamblat de editoare, pe baza materialelor disponibile în dosare, pe care memorialistul le-ar fi utilizat ca să ducă mai departe expozeul. Capitolul acoperă perioada dintre primăvara 1944 (luna mai) și toamna 1946 (luna septembrie), când - forțat de împrejurările tot mai sumbre pentru evrei - sârguinciosul student abandonează sala de curs pentru a se refugia în Palestina. Yvonne Hasan explică situația și oferă spre ilustrare pagini preponderent literare: poeme de ambianță (*Amurg colonial, Malul mării, Exil, Bazar*, unele date din Atlit, ceva mai jos de golful Haifei, loc cu blazon istoric, mai de demult cetate cruciată, unde era, poate mai este, instalat un centru de instruire a noilor sosiți, ulpan), note de pe vapor la ducere, instantanee narative despre oameni și așezări locale, corespondență utilă pentru a reface starea de spirit din scurtul interval al emigrării. Ca să reziste nevoilor de toată ziua, a încercat cele mai variate îndeletniciri, peste puterile fizice ale unui intelectual pripășit printre lucrători portuari și departe de năzuințele lăuntrice. Acestea vizau constant literatura. Probă că, pe lângă reveriile poetice, pusese la cale o revistă cu titlul „Europa”. Avea, evident, nostalgia redacțiilor pe care apucase deja să le frecventeze în țară. Acum, istoricul literar se consideră îndreptățit să contribuie la îmbogățirea acestui capitol prin referințe la texte scăpate din vedere în procesul definitivării volumului memorialistic. Este interesant că, destulă vreme înaintea deciziei de a lua calea spre Eretz Israel, Petre Solomon reflecta asupra principiilor sionismului fundamentat de Theodor Herzl. Îl citise pe Nordau, consultase cartea lui Baruch Hagani, dedicată fondatorului, poseda un eșafodaj teoretic și istoric destul de bine pus la punct, pentru etatea lui, când semna articolul *Sionismul de astăzi* în ziarul „Renașterea noastră” (XVII, 739, 21 februarie 1941).

Exerciții de maturizare, via Atlit

La fel de simptomele apare colaborarea la o altă publicație („Gazeta evreiască”, I, 14, 22 mai 1942). Era tocmai în răstimpul audierii lecțiilor lui Aderca și Sebastian, de la care, poate, pornea impulsul definirii unui orizont propriu. Reflecția tinde, preponderent, spre confesiune, până acolo că ar justifica integrarea în lotul memorialistic - *Elemente pentru o poezie*:

„De multe ori am dorit să-mi închipui ce ar însemna pentru mine Calea Văcărești, dacă n-aș cunoaște-o așa cum o cunosc, cotidian, pierzându-și semnificațiile originare.

Sunt uneori momente în viață când ai vrea să te dedublezi pentru a putea trăi multiplu o armonie din care de obicei nu poți surprinde decât un fragment, irelevant în singurătatea lui - și pentru mine o plimbare pe Calea Văcărești pune în mișcare un aparat uriaș de asemenea dorințe absurde. Mă închipui străin, picat deodată în acest mediu al cărui conținut îl cunosc pe dinafară și mă întreb ce senzație aș avea la primul contact cu realitatea lui, ce gesturi aș face, ce drum aș lua. Caut să reconștitui - a rebours - drumul firesc al vârstei pentru a descoperi, într-o copilărie din care mi-au rămas doar câteva flori presate într-un herbar sufletesc, impresiile sau emoțiile trăite în ziua când am făcut cunoștință cu Calea Văcărești. Mi-e cu neputință însă să limpezesc ceva în confuzia de amănunte brutal încălecate - ostilă aducerii aminte.

Am totuși certitudinea existenței unui bagaj poetic uitat de multă vreme pe această stradă, și care așteaptă să fie descoperit, în cele din urmă, de o conștiință poetică. Firește că poezia nu face parte din modalitățile de expresie care necesită directive sau indicații oficiale; de aceea ar fi absurd să invităm pe poeți să cânte un subiect oarecare. Procesul este invers. Subiectele, pentru a-și găsi o valorificare superioară, își cheamă poezii. Furnicarul orașului l-a atras pe Verhaeren, marea pe Paul Valéry, Calea Văcărești ar putea chema un mare poet - după cum a atras pe Peltz, ca s-o glorifice în roman.

Și Calea Văcărești își merită poetul, pe deplin. Sunt acolo o serie de aspecte cu o poezie intrinsecă - dincolo de mizerie și, uneori, poate, chiar în ea - o grămadă de elemente de Grand-Guignol, un imens cortegi de aparențe cărora poezia le dă un relief și o culoare autentică, dincolo de pitorescul superficial. Grotescă, tumultuoasă, majoră, viața în Calea Văcărești are un ritm particular, greu de sesizat, desfășurându-se într-un spațiu în care mizeria este a cincina dimensiune. Calea Văcărești are ceva din atmosfera fantastică, stranie, a tablourilor lui Marc Chagall, în care simetria grotescului devine valoare de optică sufletească. *Elemente pentru o poezie ? - Desigur!*

Și cunosc un bătrân evreu, care, singur, e cât un volum întreg de versuri, cu silueta lui precară, cu plimbarea lui de fiecare zi învăluită în atâtea taine, cu căra lui, în care s-au îngămădit două mii de ani de poezie amară...

E mereu prezent în bazarul actualității - cu figura lui pe care s-au învălmășit lumini lunare, cu sufletul care se stinge ca un dangăt de clopot, în așteptarea unui poet care să-i fure murmurul înainte de a se pierde...

Spre capătul anului, la 11 decembrie 1942, „Gazeta evreiască” anunța decesul poetului Alexandru Dominic. Cum îl știa prea bine din familie, Petre Solomon se grăbește să traseze, din tușe încărcate de vibrație, un portret văzut mai mult din intimitate decât din cărțile cunoscute tuturor. Surprinde siguranța găsirii notelor particulare, distinctive. Una câte una se acumulau dovezi de bun augur ale unei potențiale cariere literare. Ele vor fi atârnat destul de greu în balanța chibzuinței, în momentul când emigrantului i se va pune problema reîntoarcerii printre prietenii de acasă. Altă pagină de istorie vie, integrată unei existențe ce urmează a fi dezvăluită în următoarea selecție memorialistică, așteptată cu nerăbdare.